

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У РАННІЙ ЮНОСТІ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Аспірантка *Бодашевська Ю. С.*

Україна, м. Житомир, Житомирський державний університет імені Івана Франка

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31082019/6646

ARTICLE INFO

Received: 29 June 2019

Accepted: 13 August 2019

Published: 31 August 2019

KEYWORDS

professional focus,
gender identity,
masculine,
feminine and ambivalent identities.

ABSTRACT

The article describes gender peculiarities of making early career choices. The results of the empirical study of the peculiarities of the relationship between the gender identity and professional focus are presented. It is revealed that the choice of profession relates to gender identity. Differences were found between the image of the self-actualized woman and the image of the self-actualized circles. These differences relate to the intellectual sphere, social activity, ideas about ways. Thus, respondents with masculine identity tend to choose activities related to sign system and technology. Respondents with feminine and ambivalent identities most often choose activities related to people and nature.

Citation: Бодашевська Ю. С. (2019) Osoblyvosti Profesiinoho Samovyznachennia Osobystosti u Rannii Yunosti (Hendernyi Aspekt). *World Science*. 8(48), Vol.3. doi: 10.31435/rsglobal_ws/31082019/6646

Copyright: © 2019 Бодашевська Ю. С. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Введення. Проблема професійного самовизначення, професійної орієнтації молоді є досить актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства. Серед великої кількості життєвих рішень, які юнакам та юнкам доводиться прийняти, питання професійного самовизначення є одним із найважливіших. На цей вибір впливає величезна кількість чинників. Одним із таких чинників є наявні у соціумі типові сценарії професійного вибору для жінок та чоловіків. Гендерні стереотипи досить міцно вкорінені у соціальній психіці, тож досить часто молоді люди роблять хибний вибір своєї майбутньої професії, що, в подальшому, негативно впливає на все професійне життя. Тому дослідження взаємозв'язку гендерної ідентичності та професійного самовизначення жінок і чоловіків є досить актуальним.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей взаємозв'язку професійного самовизначення та гендерної ідентичності у ранньому юнацькому віці. Ми припускаємо, що в ранній юності існує взаємозв'язок професійного самовизначення та гендерної ідентичності, юнаки та юнки схильні обирати професію відповідно до гендерних стереотипів.

Дослідження проводилось із застосуванням методик: методика дослідження типу гендерної ідентичності (тест С. Бем), методика діагностики професійної спрямованості (автор Б. Бассе), методика самооцінки схильностей до різних типів професійної діяльності (М. Волкова, модифікований варіант диференціально-діагностичного опитувальника С. Клімова).

Вибірку досліджуваних склали студенти Житомирського технологічного коледжу Київського національного університету архітектури і будівництва (15-18 років) в кількості 42 осіб: 22 юнаки та 20 юнок.

Результати дослідження. Існують різноманітні концепції та думки щодо визначення поняття професійного самовизначення. Однак усіх їх об'єднує загальна ідея, про те що професійне самовизначення – це той вибір, що здійснюється внаслідок аналізу внутрішніх ресурсів, які має суб'єкт, та можливість співвіднести його з тими вимогами, які притаманні професії.

Так, Є. О. Клімов [4] наголошує на тривалості професійного самовизначення, розглядаючи його як важливу та одну із головних ознак психічного розвитку, а також становлення особистості як повноцінного члена суспільства, компетентного фахівця у тому професійному середовищі, яке було обрано. Н. С. Пряжніков [5] запропонував модель професійного самовизначення, центром якого є ціннісний та моральний аспект, а також розвиток самосвідомості та потреба у компетенції в обраній професії, взявши за основу принцип, який полягає у тому, що людина сама активна у здійсненні професійного вибору. Дійсно, на професійне самовизначення в ранньому юнацькому віці впливають як соціально-економічні умови, так і міжособистісні взаємини, слід врахувати й вікові особливості. Але головне значення в професійному самовизначенні належить лише людині, її активності, відповідальності за свій вибір та становлення в житті.

Професійне самовизначення є цілісний, інтегративний процес, в якому особа має змогу реалізувати свої основні життєві та моральні цінності. Це вибір людиною напрямку та змісту свого розвитку у майбутньому, сфери та засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети та моральних цінностей. Це багатомірний, цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини, її життєві домагання, аспекти її особистісного та соціального самовизначення.

Професійне самовизначення – це самоусвідомлення щодо професійної діяльності, завдяки якому і відбувається певний професійний вибір; процес самостійного і усвідомленого осмислення професійного вибору і всієї життєдіяльності у певній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації.

Професійне самовизначення найчастіше визначається як вибір людиною напряму і змісту свого подальшого розвитку, сфери та засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети та моральних цінностей. Це багатомірний, цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини, її життєві домагання, аспекти її особистісного та соціального самовизначення.

Юність – це вік, коли завершується фізичне дозрівання особистості, складається світогляд, формуються ціннісні орієнтації, установки, ідеали прагнення та мета. Мислення у юності набуває емоційного характеру. Емоційність проявляється в особливостях переживань щодо власних можливостей, здібностей і особистісних якостей, у намаганні узагальнень, пошуку закономірностей і принципів. Зростають концентрація уваги, обсяг пам'яті, формується абстрактно-логічне мислення. Виявляється вміння самостійно розумітися на складних питаннях. Провідною діяльністю у юності визнається учбово-професійна діяльність.

У ранньому юнацькому віці юнаки та юнки шукають себе, своє місце в суспільстві. В цей період особистість починає наслідувати моделі поведінки дорослих представників власної статі, які склалися в даному середовищі, в даній культурі. На основі цього вона формує власну статеву-рольову поведінку, що, у свою чергу, може впливає й на вибір професії. Професійне самовизначення невіддільне від прагнення до самоактуалізації особистості. Нині в Україні проводяться дослідження особливостей прагнення до особистісного та професійного зростання у осіб із різними гендерними характеристиками. Зокрема, встановлено наявність зв'язку між гендерними характеристиками особистості та різними аспектами самоактуалізованості особистості. Виявлено відмінності між образом самоактуалізованої жінки та образом самоактуалізованого чоловіка у свідомості чоловіків та жінок. Ці відмінності стосуються інтелектуальної сфери, соціальної активності, уявлень про шляхи побудови кар'єри [2].

Визначення своєї гендерної ідентичності також є актуальним для віку ранньої юності. Гендерна ідентичність – це усвідомлення свого зв'язку з культурними визначеннями мужності та жіночності. Це поняття охоплює суб'єктивний досвід і являє собою психологічну інтеріоризацію чоловічих і жіночих рис у процесі взаємодії "Я та Інші" [1].

Вже не викликає заперечень те, що в різних професійних сферах діяльності успіх та висока ефективність в людей пов'язана не тільки з індивідуально-психологічними особливостями, але й з різноманітними гендерними чинниками. Прийнято вважати, що у сфері зайнятості існує ряд професій, які є практично або чоловічими, або жіночими. Так, наприклад, педагогічну освіту в багатьох випадках отримують дівчата, у той час як хлопці отримують технічну освіту. Дана тенденція відображає як психологічні, так і соціальні установки. Іноді

виключно соціальні чинники впливають на вибір жінками і чоловіками тієї чи іншої професійної діяльності.

Так, Т.В. Бендас [1] відзначала, що для чоловіків більш характерна конкурентна модель спеціаліста (домінантність, агресивність, упевненість в собі, егоцентризм, прагнення до влади), для жінок - поєднання конкурентної моделі з кооперативною (спрямованість на спілкування, альтруїзм, екстраверсія)

Л. А. Головей [3] серед дівчат фіксує переважання соціальної і артистичної спрямованості, а серед юнаків - підприємницької і дослідницької.

Отже, в контексті дослідження впливу гендеру на вибір професійної сфери, можна зробити висновок про те, що молода людина, замислюючись над питанням професійного самовизначення, спирається на свої інтереси і схильності, багато в чому обумовлені гендерною приналежністю, враховує поширені в суспільстві уявлення про професійну сегрегацію за принципом гендерних стереотипів, зупиняючи свій вибір на тій сфері професійної діяльності, яка традиційно вважається характерною для того типу гендеру, з яким вона себе асоціює.

На першому етапі емпіричного дослідження було проведено опитування за допомогою модифікованого опитувальника «Маскуліність-фемінність» С.Бем. Аналіз результатів емпіричного дослідження, дозволяє константувати наступний розподіл гендерних типів у юнок: у 15 % спостерігається фемінність, у 20% - маскуліність, а у 65 % юнок спостерігається поєднання маскуліних і фемінних рис особистості. За результатами, які ми отримали за методикою на виявлення маскуліності або фемінності С. Бем відносно юнаків, можна констатувати, що у 19 % юнаків спостерігається маскуліність, у 81 % - поєднання в образах маскуліних і фемінних рис особистості, фемінний тип не виявлено у жодного респондента-юнака.

Таким чином, отримані результати свідчать про певні традиційні погляди на чоловіків серед юнаків, однак вибір більшості юнаків (81 %) та юнок (65%) говорить про слабку орієнтацію молоді на стереотипні конструкції маскуліності і фемінності. За результатами ми можемо константувати очевидне домінування учасників обох статей, у яких виявилася андрогінна гендерна ідентичність і порівняно невелика кількість жінок з фемінною ідентичністю і чоловіків з маскуліною гендерною ідентичністю. Переважання андрогінної гендерної ідентичності вказує на те, що більшість учасників мають як традиційно чоловічі, так і традиційно жіночі якості.

Вияв професійних інтересів, які виступають основою професійної спрямованості мотивації майбутнього фахівця і які вказують на відповідні нахили, ми проводили за допомогою диференційно-діагностичного опитувальника (ДДО), запропонованого Є. Клімовим. Після проведення аналізу отриманих даних за методикою визначення професійної спрямованості та орієнтації були виявлені наступні результати.

Юнаки - респонденти, які мають в структурі гендерної ідентичності маскуліні риси, обирають професії типу «людина-техніка» (75%) та «людина - знакова система» (25%), інші типи професій - «людина - людина», «людина- природа», «людина-художній образ», були проігноровані.

У юнаків з рисами амбівалентного гендерного типу розподіл за вибором професій - «людина-техніка» (44,4%) та «людина - знакова система» (33,3%), інші типи професій - «людина-людина» (16,7%), «людина-природа» (5,6%), «людина-художній образ» (-).

Юнки, які мають риси маскуліного типу, зробили вибір професії «людина - знакова система» (25%)- до якої належать професії кресляра, топографа, інженера, програміста та інші, «людина- людина» (50%)- які пов'язані з умінням спілкуватися з людьми, спостерігати за ними та поважати їх, та «людина - природа» (25%) - які рекомендуються людям які люблять займатися з об'єктами живої та неживої природи. Професії типу «людина-художній образ» та «людина-техніка» обрані не були.

У юнок з фемінними рисами домінують професії типу «людина- природа» (67%), що свідчить про любов до природи, здатність оберігати її та примножувати; професії типу «людина- людина» (33%) - знаходяться на другому місці. Інші типи професій обрані не були.

Ті юнки, які відносяться до амбівалентного гендерного типу зробили свій вибір професій в такій черговості: «людина - людина» (61%), «людина- природа» (30%) та «людина-художній образ» (9%).

Отже, проаналізувавши отримані результати щодо розподілу обраних типів професій, можна зазначити, що домінуючими типами професій у юнаків незалежно від гендерної ідентичності, є професії типу «людина-техніка» та «людина – знакова система», у юнок з

амбівалентним та маскулінним типом ідентичності домінують професії типу «людина-людина», а у юнок фемінного типу - «людина-природа».

Аналізуючи результати, отримані за допомогою методики діагностики професійної спрямованості особистості Б. Баса, ми можемо константувати, що юнки амбівалентного типу обрали: *спрямування на себе – Я (38%)*; *спрямованість на справу - Д (31%)* та *спрямованість на спілкування-С (31%)* обрала рівна кількість респондентів.

У юнок фемінного типу спостерігається вибір: *спрямованість на справу-Д (33%)* та *спрямованість на спілкування-С (64%)*.

Юнки маскулінного типу обрали: *спрямування на себе – Я (50%)*, *спрямованість на справу-Д (25%)*; *спрямованість на спілкування-С (25%)* (обрала рівна кількість респондентів).

Юнаки маскулінного типу обрали професійну *спрямованість на себе-Я (75%)* та *спрямованість на спілкування-С (25%)*.

Юнаки амбівалентного типу обрали: *спрямування на себе – Я (44%)*, *спрямованість на справу-Д (17%)* та *спрямованість на спілкування-С (39%)*.

Проведений кореляційний аналіз даних дав нам можливість виявити значущі кореляційні зв'язки на рівні $p < 0,05$ між показниками гендерної ідентичності (маскулінності, фемінінності та амбівалентності) та широким спектром отриманих показників за методиками діагностики професійної спрямованості особистості Б. Баса та диференційно-діагностичного опитувальника (ДДО), запропонованого Є. Клімовим.

Для дослідження кореляційного зв'язку отриманих даних нами було використано коефіцієнт кореляції r - Спірмена. Кількісний аналіз даних, отриманих під час проведення нашого дослідження дав наступні результати.

Тип професії «Людина-техніка» має позитивний прямий зв'язок (при $p < 0.05$) у юнаків з маскулінним та амбівалентним типами ідентичності. У юнок дослідити неможливо, оскільки зазначений тип професії не обрав жодний респондент.

Тип професії «Людина- знакова система» у юнаків має позитивний прямий зв'язок (при $p < 0.05$) з маскулінним та амбівалентним типами ідентичності, у юнок вказаний тип професії теж корелюється, має позитивний прямий зв'язок (при $p < 0.05$) з маскулінним, фемінним та амбівалентним типами гендерної ідентичності.

Тип професії «Людина-людина» у юнаків має позитивний прямий зв'язок (при $p < 0.05$) з маскулінним та амбівалентним типами ідентичності, у юнок вказаний тип професії теж має позитивний прямий зв'язок (при $p < 0.05$) з маскулінним, фемінним та амбівалентним типами гендерної ідентичності.

Тип професії «Людина-природа» не корелює у юнаків, у юнок виявлено обернений зв'язок (при $p < 0.05$).

За типом професії «Людина - художній образ» зв'язок у юнаків дослідити неможливо, оскільки зазначений тип професії не обрав жодний респондент, у юнок кореляційний зв'язок не виявлено.

Амбівалентний тип юнаків не корелює з представленими видами професійної спрямованості особистості (*на себе - Я, на справу - Д, на спілкування - С*), як і амбівалентний та маскулінний типи юнок.

У юнаків маскулінного типу професійна спрямованість на *себе-Я* має прямий зв'язок (при $p < 0.05$), що свідчить про орієнтацію особистості на отримання прямого винагородження і задоволення, та підтверджує стереотипне віднесення до маскулінного типу наявність таких рис особистості, як незалежність, впевненість в собі, наполегливість, рішучість, мужність та інші. По інших типах професійної спрямованості кореляційного зв'язку у юнаків маскулінного типу не виявлено.

Висновки. Професійне самовизначення, у взаємозв'язку всіх проявів особистості, можна представити в такому вигляді. Ситуація, що вимагає від молодої людини обирати свою майбутню професію, взаємодіє із суб'єктивними умовами вибору професії, актуалізує цілі та психологічні бар'єри на шляху до їх досягнення. Починається формування готовності особистості до вибору професії. Важливо, що, чим вищою є міра усвідомлення особистістю свого покликання, тим ефективніше відбувається формування готовності. Найбільш відповідальний момент самовизначення поєднується із ситуацією ухвалення рішення про вибір професії. Кожний із названих проявів особистості, у свою чергу, має складну структуру і взаємодіє з багатьма іншими психологічними явищами. Поняття професійного становлення

особистості усвідомлюється як процес якісної зміни людини під впливом дій в соціумі, діяльності в професії та власної активності, яка спрямована на самовдосконалення.

Отже, говорячи про структуру професійного самовизначення виходячи з аналізу теоретичних положень проблеми професійного самовизначення, можна стверджувати, що це досить складне системне утворення, до якого входять взаємодоповнюючі елементи.

У нашому дослідженні виявлено зв'язок між гендерною ідентичністю та професійною спрямованістю. Вибір професії залежить не тільки від здібностей, а й від гендерної ідентичності та гендерних ролей, прийнятих в суспільстві.

За опитувальником професійних схильностей респонденти з маскулінною ідентичністю найчастіше вибирали діяльності, пов'язані зі знаковою системою і технікою. Респонденти з амбівалентною ідентичністю найчастіше вибирали діяльність, пов'язану з людським фактором, тобто роботу з людьми та природою. Респонденти з фемінною гендерною ідентичністю найчастіше вибирали професії, пов'язані з роботою з людьми і природою.

Як видно, більшість юнаків та юнок описують свій гендерний тип з переважанням амбівалентних рис, що поєднують в собі як маскулінні, так і фемінні якості.

Результати проведених досліджень підтвердили нашу думку щодо можливого зв'язку професійного спрямування та гендерної ідентичності, однак чисельність вибірки не дозволяє остаточно констатувати вплив статево-рольової поведінки на вибір професії.

У зв'язку з цим нам здається актуальним продовжувати поглиблене вивчення мотивів професійного самовизначення у ранньому юнацькому віці, в тому числі з урахуванням гендерної ідентичності, як чинника формування професійної спрямованості особистості в цей період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендас Т. В. Гендерні дослідження лідерства // Зап. Психол. 2000. № 1. С. 87-95.
2. Гавриловська К.П., Климчук П.С. Гендерні відмінності у прагненні до особистісного зростання / К.П.Гавриловська, П.С.Климчук // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного центру НАПН України. (№5(122)). 2014. С. 121-126.
3. Головей Л. А. Психологія становлення суб'єкта діяльності в періоди юності і дорослості: Автореф. дис .... докт. наук. СПб., 1996.
4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. - М.: Академия, 2002. - 304 с.
5. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. - М.: Ин-т практической психологии; Воронеж: НПО «МДЭК», 1996. - 256 с.